

Το σημερινό τεύχος της Ουτοπίας είναι αφιερωμένο στις σχέσεις των Φυσικών Επιστημών με τη θρησκεία. Όπως είναι γνωστό, υπάρχει μία καταστατική αντίθεση ανάμεσα στους δύο τρόπους αντίληψης της πραγματικότητας: το θρησκευτικό και τον επιστημονικό. Η αλήθεια της θρησκείας είναι υπερβατική. Η επιστημονική αλήθεια είναι ενδοκοσμική. Η αλήθεια της θρησκείας είναι «εξ αποκαλύψεως» και η αποδοχή της είναι ζήτημα πίστης. Η επιστημονική αλήθεια θεμελιώνεται στη μελέτη του υπαρκτού κόσμου και η αλήθεια της είναι, κατ' αρχήν, αντικειμενική.

Η προηγούμενη αντίθεση φαίνεται απόλυτη. Εντούτοις μεταβάλλεται στην πορεία της ιστορίας, σε συνάρτηση με τις κοινωνικές συνθήκες και τα δεδομένα των επιστημών. Η σύγκρουση θρησκείας και επιστήμης (σωστότερο: θρησκείας και ορθολογικών κοσμολογιών) υπάρχει ήδη στο έργο των Προσωκρατικών και κυρίως του Ηράκλειτου και των Ατομικών. Η σύγκρουση αυτή αναπτύχθηκε σε συνθήκες δημοκρατίας όπου, φυσικά, υπερίσχυε η κυρίαρχη θρησκευτική ιδεολογία. Όμως στο Μεσαίωνα, στη Δυτική Ευρώπη, η σχέση αντιπαλότητας μεταβλήθηκε σε σχέση υποταγής: η επιστήμη και η φιλοσοφία έπρεπε να είναι «θεραπευτικές» της θεολογίας – να στηρίζουν το θρησκευτικό δόγμα.

Όμως η υποταγή της επιστήμης στη θρησκεία αποτελούσε εμπόδιο στην ανάπτυξη της επιστημονικής γνώσης. Με την ανάπτυξη του νομιναλισμού και του εμπειρισμού προς το τέλος του Μεσαίωνα, διατυπώθηκε η θεωρία της διπλής αλήθειας. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η επιστημονική αλήθεια δεν συγκρούεται με τη θρησκευτική, επειδή αφορά το υπαρκτό-πεπερασμένο. Ο τυπικός διαχωρισμός της επιστημονικής αλήθειας από τα θεολογικά δόγματα αποσκοπούσε στο να θωρακίσει τις αναδυόμενες φυσικές επιστήμες από τις επεμβάσεις της Εκκλησίας.

Οι στοχαστές της ανερχόμενης αστικής τάξης απολυτοποίησαν –κατά κάποιο τρόπο– το ρήγμα των επιστημών με τη θρησκεία. Η επιστήμη συνιστά το βασίλειο του Ορθού Λόγου, ο οποίος διαλύει τα σκοτάδια του μυστικισμού και των θρησκευτικών δογμάτων. Εντούτοις η ρήξη της αστικής ιδεολογίας με τη θρησκεία δεν ήταν απόλυτη και τα περισσότερα φιλοσοφικά συστήματα αυτής της περιόδου ήταν υποθηκευμένα στη θρησκευτική κοσμοαντίληψη. Από την άλλη πλευρά, η θεολογία επεχείρησε συστηματικά να ιδιοποιηθεί τις νέες επιστημονικές ανακαλύψεις για να στηρίξει τη δική της αλήθεια. Ο Νεύτων δεχόταν την ύπαρξη των ατόμων και την απειρότητα του Σύμπαντος. Και οι δυο αυτές παραδοχές συγκρούονταν με το γεωκεντρικό μεσαιωνικό κοσμοείδωλο. Εντούτοις ο ίδιος ο Νεύτων έδωσε τη δυνατότητα να ενσωματωθεί το κοσμολογικό του πρότυπο στο χριστιανικό: Τα άτομα (σωμάτια) δημιουργήθηκαν από το Θεό και ο χώρος είναι το αισθητήριό του. Ο Λαπλάς, αντίθετα, «δεν είχε ανάγκη» από την έννοια του Θεού για την κοσμολογία του.

Ο αστικός ορθολογισμός δεν μπόρεσε να συλλάβει την ιστορικά μεταβαλλόμενη σχέση επιστημών και θρησκείας. Οι επιστήμες δεν «διαλύουν» απλώς τα σκοτάδια της μεταφυσικής και των προλήψεων. Ταυτόχρονα είναι παραγωγοί ιδεολογίας και στηρίζουν το μυστικισμό και τον ανορθολογισμό. Έτσι η σύγχρονη μικροφυσική έδωσε νέα επιχειρήματα στο μυστικισμό, αλλά και στη θεολογία, ενώ το κυρίαρχο κοσμολογικό πρότυπο (της μεγάλης έκρηξης) θεωρήθηκε ως απόδειξη της δημιουργίας του κόσμου από το Θεό.

Από την πυρά στην ιδιοποίηση. Φυσικά οι δυο αλήθειες, έστω και αν αμφότερες επικαλούνται την επιστήμη, δεν είναι ισοδύναμες. Με βάση τα επιστημονικά δεδομένα είναι δυνατόν να συγκροτηθεί μια, ιστορικά καθορισμένη, άρα όχι απόλυτη, κοσμοαντίληψη, χωρίς αντιφάσεις. Η ενσωμάτωση και ιδιοποίηση επιστημονικών αληθειών από τη θεολογία, αντίθετα, δεν αναιρεί το γεγονός ότι η κοσμοαντίληψη της αφορά το υπερβατικό και στηρίζεται –σε τελευταία ανάλυση– στην πίστη.

Στο σημερινό αφιέρωμα επιδιώξαμε να αναδείξουμε την ιστορικά μεταβαλλόμενη σχέση επιστημών και θρησκείας. Το πέρασμα από την πυρά στην ιδιοποίηση. Τη θετική συνεισφορά και τα όρια του διαφωτισμού και γενικότερα του αστικού ορθολογισμού. Ειδικότερα, τη συμβολή της βιολογίας και της ψυχολογίας στην επιστημονική κατανόηση του φαινομένου του ψυχισμού και της νόησης. Τέλος, επιχειρήσαμε να δούμε τη θρησκεία ως κοινωνικό φαινόμενο, απορρίπτοντας τις απλοϊκές αντιλήψεις που θεωρούν τα θεολογικά δόγματα απόπειρες συνειδητής εξαπάτησης. Τέλος, μια μελέτη αφορά τη σχέση του μαρξισμού με τη θεολογία της απελευθέρωσης.

Στο σημερινό τεύχος δημοσιεύεται επίσης η μελέτη της Φ. Μουμτζίδου για τις σχέσεις τέχνης και πληροφορίας, άρθρο για την αναδιάρθρωση του ελληνικού πανεπιστημίου και διάλογος σχετικά με τη μεγάλη έκρηξη.

Αλλά η έκδοση του σημερινού τεύχους συνέπεσε με γεγονότα που μπορεί να καθορίσουν την πορεία των κοινωνιών μας προς κοινωνίες της επιτήρησης, της καταστολής και της ακύρωσης δημοκρατικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Ειδικότερα εννοούμε τη συμφωνία δικαστικής συνεργασίας μεταξύ ΕΕ και ΗΠΑ που καταργεί το δικαίωμα του ασύλου και ανοίγει τις πόρτες ενός νέου, «μετα-μοντέρνου» Μεσαίωνα. Τα κείμενα των Δ. Σαραφιανού και Ηλ. Νικολόπουλου αναφέρονται σ' αυτή τη συμφωνία. Επίσης, μετά το δεύτερο πόλεμο εναντίον του Ιράκ, οι ΗΠΑ προχωρούν στη δημιουργία «μίνι-πυρηνικών» βομβών. Ο Α. Θεοφίλου αναλύει τα ψεύδη και τους κινδύνους που συνεπάγεται η νέα αυτή τρομοκρατική πορεία των ΗΠΑ. Άλλα επίκαιρα κείμενα αναφέρονται στη συζήτηση για το «σοσιαλισμό» (Ε. Μπισάκης), στην πρόταση της ΝΔ για τη μέση παιδεία (Δ. Δημητούλης), ενώ ο Α. Παγουλάτος σχολιάζει τα ντοκιμαντέρ του Αλέν Ρενέ.

Στο σημερινό τεύχος δημοσιεύεται όπως πάντα το «Χρονικό του βιβλίου».

Επίσης το τεύχος εικονογραφείται με έργα του Χαράλ. Κατσατσίδη, επιλεγμένα από τη Μαρία Κοκκίνου.